

Bij het afscheid van de architect

C. A. Baart de la Faille.

„Sorry dat ik het zeggen moet, maar dit *kán* toch niet”.

De bezitter van een monument, of de architect die in Utrecht een pand zal restaureren en zijn eerste idee of voorlopige plan aan de heer Baart de la Faille voorlegt, zal de hier boven aangehaalde zin als eerste reactie te horen krijgen. Waarom reageert hij aldus? Wel, omdat Baart de la Faille, chef - ontwerpgroep monumenten bij de gemeentelijke dienst voor Ruimtelijke ordening, Openbare werken en Volkshuisvesting te Utrecht (R.O.V.U.) een perfectionist is. Hij stelt dus de hoogste eisen aan elk object, voor de restauratie waarvan hij in zijn genoemde hoedanigheid mede verantwoording draagt. Maar de allerhoogste eisen stelt hij, hoe zou het anders kunnen bij een perfectionist, aan zijn eigen werk. Dat is dan ook duidelijk te zien. Laat mij dat met enkele voorbeelden eens verduidelijken nu hij de dienst R.O.V.U. wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd gaat verlaten.

Graag zou ik hem in dit artikel Kees noemen, zoals in de kring van medewerkers en collega's de gebruikelijke vocatief luidt. Maar aangezien hijzelf consequent spreekt over „Meneer Kalf”, „Meneer van Nispen”, „Meneer Stooker”, „Meneer Dam”, „Meneer Verlaan”, zou het uit de toon vallen iemand die zozeer de omgangsvormen hoog houdt, bij de voornaam te noemen. „La Faille” sec, is al vertrouwelijk genoeg.

Hoewel ik mij La Faille van zijn derde levensjaar af herinner, is het mij wegens onvolledigheid van gegevens niet mogelijk een curriculum vitae van hem te verstreken.

Een van de belangrijkste componenten voor de vorming van een begaafd kind is doorgaans te vinden in het ouderlijk huis. Het tafelgesprek thuis, de reizen met de ouders, de inrichting en aankleding van de ouderlijke woning. Dit alles betekent compost en klimaatbeheersing in de kas, waar binnen een talent zich ontplooiën kan.

Met de vader, prof. dr. J. M. Baart de la Faille, medicus, heb ik bij herhaling gesprekken gevoerd over monumentale architectuur en ook speciaal over de franse cathedraal, waarbij ik het gevoel had te converseren met een professionele architectuurhistoricus.

De belangstelling voor de historische monumentale architectuur trad aan het licht in zijn schooljaren. Ik herinner mij een uitstekende interieurtekening van de Grote kerk te Veere van zijn hand uit zijn H.B.S.-tijd.

Na zijn vakopleiding te hebben voltooid aan wat des tijds heette de Middelbare Technische School alhier, is hij werkzaam geweest bij verschillende architectenbureaus. Zo werkte hij o.a. in Parijs aan het Nederlands

paviljoen van Ir. J. H. van den Broek op de Internationale tentoonstelling in 1937.

Hij tekende op het architectenbureau van Frits Adolf Eschauzier en bij de architect J. A. Wentink. In laatstgenoemd dienstverband verrichtte hij een bouwhistorisch onderzoek aan en over de Evangelisch-Lutherse kerk te Utrecht. Het resultaat van dit onderzoek werd verwerkt in een artikel van zijn hand in het Jaarboekje van de Vereniging „Oud-Utrecht” in 1943. Het was dit artikel en enige restauratiepraktijk onder Wentink die hem de weg baanden naar de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, waar hij van 1948 tot 1964 als architect werkzaam was en waarbij zijn belangrijkste werkterrein in de Achterhoek van Gelderland en Twente lag.

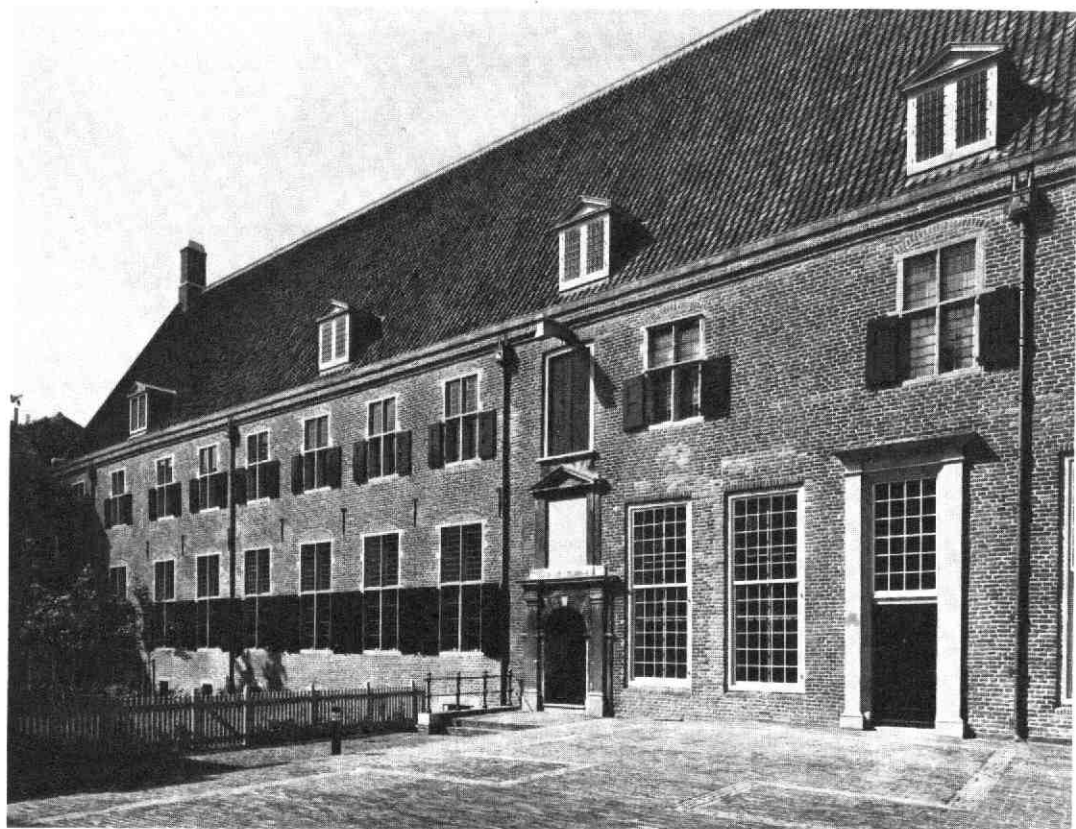
In 1964 volgde hij in Utrecht dr. C. L. Temminck Groll op in de sector Gemeentelijke Monumentenzorg, een dienst welke in 1946 door de hoofdarchitect W. Stooker was gecreëerd, een instantie waarover sindsdien menige oude stad in Nederland beschikt.

La Faille kwam - zoals uit het voorgaande blijkt - in Utrecht als een monumentenhersteller met ondervinding. Bij die ervaring moeten twee zeer wezenlijke kanten van zijn persoonlijkheid worden vermeld, eigenschappen die duidelijk uit zijn werk zijn af te lezen, namelijk het feit dat hij zoals gezegd zich als perfectionist onderscheidt, maar zich ook als een verwoed estheet kenmerkt. Hoewel van zijn werk niet kan worden gezegd dat hij als een epigoon uit de school-Kalf moet worden beschouwd, heeft hij dit boven alles stellen van de schoonheid van een restauratieobject gemeen met de oudere restaurateurs onder Kalf.

Naar mijn gevoel moet het werken in zijn begintijd bij het bureau Eschauzier van grote invloed op de ontwikkeling van zijn scheppend vermogen zijn geweest. De tot het uiterst mogelijke verzorgde wijze van detailleren van de aristocratische ontwerper Eschauzier, appelleerde geheel aan de instelling van Baart de la Faille.

Welke kenmerken typeren zijn werk? en: kunnen wij zijn restauraties eigentijds noemen?

Vrucht van eigen tijd is zijn juiste keuze van materiaal, een aspect van de restauratiepraktijk, waarvan men in de periode vóór Jan Kalf, dus vóór 1918, nog nauwelijks enig besef had. Dit werd aanzienlijk beter sinds de invloed van de nieuwe richtlijnen onder het directoraat van Kalf, in praktijk gebracht o.a. door een van de belangrijkste restaurateurs in die tijd, Herman van der Kloot Meyburg. Maar van inzicht in de keuze en de uitvoering van het voegwerk was in de jaren vóór de tweede wereldoorlog heel weinig te merken, evenals van de kennis omtrent de oppervlaktebehandeling van

Rijksmuseum Het Catharijneconvent, gezien vanaf de binnenplaats, 1979. Foto: Gem. Fotodienst Utrecht.

natuursteen. Baart de la Faille beheerst deze stof volkomen. Het juiste metselverband bij hoeken of smalle gevelpenanten, hij weet het als weinigen en in vergelijking met de meesten uit de generatie vóór hem is zijn kennis enorm verrijkt en daarvan is bij al zijn restauraties profijt getrokken.

Van een architect in de nieuwbouw is de stijl, waarin diens creatief vermogen aan de dag treedt, gemakkelijker te herkennen dan van een restauratie-architect. De herstellingswerken onder Baart de la Faille nemen een eigen plaats in tussen die van zijn collega's en al valt zijn werk op het eerste gezicht niet op door modernismen, het is als gezegd toch herkenbaar als van onze tijd, ook al is er een opkomende generatie die anders te werk gaat. Het moge zijn dat zijn voorliefde bij het opzetten van een restauratieplan zich veelal richt naar de 18e-eeuwse staat van het te restaureren object en dat zijn kennis van de vormgeving uit die tijd opvallend groot is, daar waar eigentijdse eisen in het werk zich doen gelden is zijn oplossing modern, maar zonder ooit in conflict te komen met het karakter van het monument.

Ik noem een paar voorbeelden.

In verband met de door bezoekers van de domtoren

aangerichte vernielingen aan de voorwerpen, welke staan opgesteld in de z.g. Egmondkapel in de toren, was het noodzakelijk bij de toegangsdeur van die ruimte een hek te plaatsen, zodat de torenbezoeker door dat hek wel de ruimte kan overzien, zonder in de gelegenheid te worden gesteld „met zijn handen te kijken“.

Cuypers of diens tijdgenoten zouden naar een bij Viollet le Duc onder „serrurerie“ te vinden voorbeeld een gesmeed hek hebben ontworpen. Van Heukelom zou iets hebben gecreëerd, als steeds, geïnspireerd op de vorm van een accu. Baart de la Faille ontwerpt een houten hekwerk, ambachtelijk een gildestuk, van een vorm welke mentaal middeleeuws is te noemen, al zal men vergeefs naar een middeleeuws voorbeeld zoeken of het moest al zijn het ijzeren hek, dat de trap ter hoogte van de Egmondkapel kan afsluiten en dat doet denken aan het raamwerk van een ouderwetse soldaten „krib“. Het door La Faille bedachte houten toegangshek naar de Egmondkapel is uitgesproken eigentijds en door zijn ambachtelijke kwaliteit geheel passend in de ruimte, waarvoor het is bestemd. Modern zijn ook de speciaal door hem ontworpen „abris“ bij de bushaltes op het domein.

Stenen paaltjes voor gevels of plainafzetting worden gemakkelijk geassocieerd met werkstukken uit vroe-

gere eeuwen. Bekijkt men de vorm van de stenen panelen welke door Baart de la Faille zijn ontworpen, dan valt allereerst op dat het steeds weer andere modellen zijn, maar ook telkens zijn de ontwerpen - een enkele uitzondering daargelaten - van onze tijd.

Zijn trapleuning in het nieuwe rijksmuseum „Catharijne Convent“ is een ontwerp, waarover verschillend wordt geoordeeld en wel in tegenstrijdige superlatieven. Ergo: daar hebben wij te maken met een kunstwerk.

De trap in het Catharijne Convent acht ik een meesterlijke creatie. Ambachtelijk gezien haast meubelmakerswerk, waarbij van hetzelfde vaktechnische beginsel is uitgegaan als bij het afsluithek in de Egmondkapel. Ik heb eens door een toevallig openstaande deur in Florence een model van een 17e-eeuwse trapleuning gezien. Daar betrof het een marmeren plaat, waarin bij wijze van raster kleine ronde openingen waren aangebracht, waardoor als het ware een marmeren zeef ontstond, welke vergelijkbaar is met La Faille's roosterachtige leuning. Toch is ook bij deze trap geen sprake van stijlnamaak. Het is een „modern“ ontwerp in een tijd dat het bedenken van leuningspijlen of -balusters in eigentijdse vorm totaal onmogelijk is. In de nieuwe gebouwen van enige architecturale allure zien wij dan ook trapleuningen als glazen platen of gebronsde koperprofielen al dan niet in combinatie met glas. Zo'n leuning is dan functioneel en tegelijkertijd zou men kunnen spreken van een afsluiting middels een „abstract vlak“. In het Catharijne Convent is dit vlak als houten rooster gerealiseerd.

Toen het plan bekend werd om een doorgaande werf-boulevard aan te leggen in de bocht van de Oudegracht, waarbij door verschillende landhoofden van de bruggen een doorgang diende te worden gemaakt, leek mij dit een hachelijke onderneming, omdat ik vreesde dat het karakter van de zo massaal ontworpen bruggen van metselwerk geweld zou worden aangedaan. De tunnels door de brughoofden zijn inmiddels gerealiseerd en mijn vrees bleek ongegrond, want dit onderdeel van de zogenaamde wandelwerf is geheel aangepast in de gemiddelde „wervensstijl“ en toch geen imitatie geworden, maar strikt genomen ook hier weer „eigentijds“. Men dient dan daaronder niet te verstaan „beton en glas“, maar er moet een verwantschap in worden gezien met de Bossche architectuurschool.

Noemde ik al zijn stenen paaltjes, ook zijn lantaarns, weliswaar dikwijls meer historiserend, zoals aan de voorgevel van het stadhuis of op het bordes aan de achterzijde daarvan, of de wandlantaarns op het domein bij de ingang van de kloostergang, getuigen van een vermogen tot verfijnd detailleren dat maar bij zeer weinig architecten in zo'n opvallende kwaliteit wordt aangetroffen.

Om La Faille als colorist te leren kennen zou men de interieurs van de door hem gerestaureerde gebouwen of panden moeten betreden. Ook als steller van kleu-

ren is hij een veeleisend ontwerper. Stoffeerders of schilders, die onder hem werkten, waren meer dan eens de wanhoop nabij. Altijd nog weer een nuance anders, een scheut van dit erbij of een mespuntje van dat. (Misschien is er een vermaard kok aan hem verloren gegaan nu hij zich met deze smaakverfijning niet in culinaire richting heeft bekwaamd.)

Geheel in tegenspraak met het genoemde hoogontwikkelde gevoel voor schoonheid en kleur ontbreekt bij Baart de la Faille het onderkennen van de verdienste der lelijkheid (een stokpaardje van mij). Het liefst had hij de werfrestauratie van de Zandbrug tot de Bijlhouwersbrug aan beide zijden van de Oudegracht ononderbroken onder zijn supervisie uitgevoerd gezien. De ongerestaureerde werfkelders, een enkele maal zelfs bepleisterd of met op het metselwerk geschilderde aanduiding van eigenaar of bestemming, accentueren nu juist de aantrekkelijkheid van gerestaureerde belendingen en verlevendigen door de onderlinge tegenstelling het karakter van de unieke reeks kelders. Wanneer de Utrechtse grachtenkelders van het ene tot het andere einde zouden worden gerestaureerd onder een en dezelfde directie, zou dit een panopticum-effect opleveren, zoals bij voorbeeld het aanzien van de steden als Rothenburg of Hildesheim verschaft, namelijk onecht en ongeloofwaardig.

Laat ons dankbaar zijn voor wat er bijvoorbeeld onder Baart de la Faille aan werftrappen is tot stand gebracht. Zowel de houten als de gemetselde trappen zijn door hem nieuw opgezet en uitgewerkt, solide en daardoor duurzaam en architectonisch stuk voor stuk van een hoogwaardige kwaliteit.

De prachtige in 18e-eeuwse vorm door Baart de la Faille ontworpen pomp, welke is opgericht achter het koor van de Pieterskerk, vroeger in de volksmond „het endje van de wereld“ geheten, - is een krachttoer. Daar heeft namelijk nooit of te nimmer een pomp bestaan en menige monumentenzorger denkt wellicht op zijn beurt „dat *kân* toch niet“. Maar laten wij ons er even rekenschap van geven dat de schoonheid van dit plein mede door deze pomp is verhoogd en dat een volgende generatie hem niet zal willen missen.

Er zijn vele huisgevels door La Faille gerestaureerd, aan de verschillende grachten en recentelijk het pand Wed-hoek Korte Nieuwstraat, dat alleen al om de in het gezicht gebrachte lange en gecompliceerde bouwgeschiedenis een aanwinst voor het stadcentrum mag heten.

Bij een andere gelegenheid heb ik de door hem ontworpen houten stoel met wenteltrap voor de gerestaureerde en uitgebreide beiaard in de domtoren zonder voorbehoud de mooiste carillonstoel genoemd die de toren ooit heeft bezeten.

Zijn grootste en meest in het oog lopende restauratiewerk in Utrecht is het Catharijne Convent. Het middel-

eeuwse kloostercomplex is geheel hersteld in een staat, waaruit het verhaal van zijn geschiedenis valt af te lezen, zonder te vervallen in de restauratiestijl, waarbij zoveel indicaties omtrent het verleden in het licht worden gebracht, dat het resultaat gelijkenis vertoont met een Röntgen foto. Een knappe en geslaagde restauratie.

Men gelieve zich wel te realiseren - en dat geldt voor al zijn restauratiewerken - Baart de la Faille had het nog veel en veel mooier bedoeld. Maar voor wat hij

aan Utrechts stedschoon heeft bijgedragen zijn wij hem dank verschuldigd.

Ik refereer mij dan ook geheel aan de opmerking van een gezaghebbende stem: Baart de la Faille heeft in anderhalf decennium op Utrecht een stempel gedrukt, dat een paar eeuwen herkenbaar zal blijven.

Wat zal Baart de la Faille van dit artikel zeggen?

(*da capo*)

Th. Haakma Wagenaar

Het onderwijswereldje rond 1900

Uit het leven van een Utrechtse onderwijzer

Het gezin Dekker waarin mijn vader is geboren vestigde zich in Utrecht in 1884. Het was wat toen heette een „net burgermansgezin“, dat een huis huurde in de Oudwijkerveldstraat en wel no. 95. Die straat lag in een heel eenvoudige buurt aan de rand van de stad en liep uit op een landweg met bouwland, boerderijen en de buitenplaats „Oudwijk“, daar waar nu het Wilhelminapark ligt. Juist vóór de landweg begon lag rechts een kwekerij en daartegenover stond een grote plataan met een houten bank eromheen, voor de jongens uit de buurt een ideale plek om te spelen. Die plataan staat er nu nog, met een hek ter bescherming rondom want de boom staat gedeeltelijk op de straat.

Achter het huis was een plaatsje dat werd afgesloten door een hoge muur. Mijn vader klom daar als kleine jongen dikwijls op en hij had dan een weids uitzicht over landerijen met in de verte boomgroepen. De jongen heeft daar tijden lang zitten bedenken wat daar wel achter kon zijn: de wereld was toen voor een kind heel groot en heel geheimzinnig.

De twee jongste kinderen gingen al heel vroeg naar een „bewaarschool“, terwijl de oudere broers „nette“ betrekkingen hadden bij een boekhandel. Geld voor verdere studie was er in een groot gezin als dit niet: de ene broer had lagere school, de andere één jaar van de driejarige H.B.S. aan de Van Asch van Wijckskade.

Mulo of een andere vorm van vervolgonderwijs bestond toen niet en de H.B.S. was erg kostbaar. In een boekhandel leefde je geestelijk op een betrekkelijk hoog niveau, maar financieel bepaald niet. De één verdiende een schrale boterham bij de Kruyff in de Korte Nieuwstraat, de ander bij Reyers - later De Vroede - in de Trans. Maar de kleintjes waren dus onderdak in de bewaarschool, en wel die in de Weistraat, nu Mgr. v.d. Weteringstraat. Dit was een groot gebouw dat zijn licht kreeg door een soort kerkramen, met van onderen matglas. Stichteres van de school was de toen al bejaarde freule De Mey, die vaak met de opengeslagen bijbel in de hand de klasjes rondkwam en de kinderen dan heel vriendelijk toesprak. De kleintjes had-

den groot ontzag voor de grijze dame. De leiding van de kleuters was in die tijd toevertrouwd aan een soort „helpsters“, van wie de een wat meer geschikt was als de andere, maar die in het algemeen niet erg handig waren in de omgang met de kinderen en nogal eens hun toevlucht namen tot bepaald harde strafmaatregelen.

De kleintjes maakten daar lange dagen, temeer omdat ze tussen de middag overbleven. Hun broodtrommetje hadden ze bij binnenkomst al in een grote verzamelmist gedeponeerd, zodat ze, als het lunchuur aanbrak, nogal eens werden verblijd met het pakje van een ander. Alles bij elkaar voelden de kinderen zich op de bewaarschool niet erg gelukkig en grootvader stuurde mijn vader op zijn vierde jaar (!) met de oudere broers mee naar de lagere school.

Omdat de „Staatsscholen“, nu de Openbare Scholen, toen niet zo'n goede naam hadden en het gezin bovendien godsdienstig was, gingen de kinderen naar de „betere“ vrije, niet gesubsidieerde Christelijke School in de Bloemstraat, een zijstraat van de Oudwijkerdwarstraat. Na enkele jaren vonden mijn grootouders dat de jongens daar toch niet voldoende leerden. Er werd nu gekozen voor de zogenaamde Franse (standen-) school, die eerst gehuisvest was aan het Oudkerkhof maar later verhuisde naar de Plompatorengracht. Bij het naar school gaan knikkerden de jongens dan wel in de Voorstraat . . .

De school was een achtjarige „opleidingsschool“ met als hoofd de heer Nepveu. De leerlingen werden er voorbereid op de H.B.S., het Gymnasium en de Normaalschool, de voorloper van de latere Kweekschool en de huidige Pedagogische Academie. Het was bepaald een strenge leerschool zonder vrije kwartiertjes en met iedere middag anderhalf uur Frans. Maar: er waren nooit aansluitingsmoeilijkheden.

Er heersten in onze moderne ogen zeer on-pedagogische toestanden op zo'n school. Zo hadden alle leerlingen nummers, die werden verstrekt in volgorde van knapheid. Dat was dan tevens de rangorde van de zitplaatsen, zodat de rijen met de intelligente leerlingen duidelijk onderscheiden waren van die met de stom-